

De verklarende analyse: Een gezamenlijke ‘werktheorie’ bij complexe zorgvragen

De term *Verklarende Analyse (VA)* wordt binnen de jeugdhulp veel gebruikt. Soms lijkt het wel dé oplossing voor alle problemen. Tegelijkertijd is er veel onduidelijkheid over wat een Verklarende Analyse precies is. We gebruiken allemaal **andere termen** en er zijn verschillende opvattingen over wanneer een VA noodzakelijk is. Altijd in ieder jeugdhulp traject? Of alleen bij ingewikkelde problemen en complexe zorgvragen? En wat is het verschil tussen een VA en een vraag- of probleemanalyse? Tot slot zijn er verschillende hulpmiddelen die professionals¹ kunnen gebruiken, zoals werkkaarten, online tools en invulformulieren.

Met dit verhaal proberen we¹, in ieder geval in Groningen, Friesland en Drenthe, een aantal van deze vragen te beantwoorden en professionals, maar ook ouders en jongeren, wegwijs te maken in al deze informatie. Dit verhaal is ook de basis voor onderzoek naar de toepassing, de kwaliteit en de ervaringen van en met de VA in de praktijk.

Verschillende termen

Er zijn veel verschillende namen voor een verklarende analyse. Een paar voorbeelden: ‘ideografische theorie’, ‘casusconceptualisatie’, ‘integratief beeld’, ‘samenhangend beeld’, ‘integrale analyse’ of ‘probleemsamenhang’. Wie welke term gebruikt heeft soms ook te maken met de professionele achtergrond. Zo gebruiken gedragstherapeuten vaak de term holistische theorie of casusconceptualisatie.

Wij kiezen hier voor de term *Verklarende Analyse*. De term is neutraal en geeft goed aan wat de analyse beoogt te doen: een *verklaring* bieden voor zowel de moeilijkheden die zich (nu, maar ook in het verleden) voordoen en voordeden als voor wat in de ontwikkeling goed gaat. De VA beschrijft de samenhang met factoren die de moeilijkheden versterken en stress geven. Maar dat niet alleen. De VA beschrijft juist ook de samenhang met factoren die de ontwikkeling van de jeugdige en de gezinsleden mogelijk maken waardoor ze gedrag laten zien dat past bij het ontwikkelingsniveau en dat helpt bij een gezonde ontwikkeling en goede onderlinge relaties.

Verschillende soorten ‘analyses’

We merken in de praktijk dat het nuttig is om een onderscheid te maken tussen vraagverheldering, het in kaart brengen van de problemen en krachten en de verklarende analyse. Daarom lees je hier meer over de verschillende stappen binnen het hulpverleningsproces.

¹ We gebruiken hier de term professionals voor alle jeugdhulpverleners

Vraagverheldering

Elk hulpverleningsproces start met het *verhelderen van de vraag*. In deze fase onderzoeken de professional, de jeugdige en de ouders² samen wat precies de zorgen en de vragen zijn. Welke situatie of welk gedrag vinden de jeugdige en/of haar³ ouders zorgelijk, ongewenst of niet meer beheersbaar? Welke vaardigheden ontbreken bij de jeugdige of bij de ouders om goed te kunnen leren en ontwikkelen? Wat zijn de wensen en verwachtingen ten aanzien van verbeteringen en hoe de hulp daaraan kan bijdragen? Het doel van dit onderdeel is dat alle betrokkenen een zelfde beeld hebben van wat de klachten zijn en waar de zorgen over gaan.

Het is belangrijk dat professionals ook expliciet stil staan bij eerdere ervaringen met hulp. Teleurstellende ervaringen met eerdere hulp kunnen de motivatie en het vertrouwen ernstig in de weg staan. Een goed beeld van wat wel en wat niet heeft geholpen, biedt waardevolle aanknopingspunten bij het maken van een gezamenlijk plan.

Waarom is de vraagverheldering belangrijk?

Een vraagverheldering is van belang omdat deze voor alle betrokkenen duidelijk maakt waar de ouders en de jeugdige zich de meeste zorgen over maken en wat ze graag willen bereiken en waar ze hulp bij wensen. Met een goede vraagverheldering krijgt de professional inzicht in de motivatie van de ouders en de jeugdige. Dat is belangrijk voor het succes van de hulp. Een zorgvuldige vraagverheldering is bovendien belangrijk omdat dit zorgt voor een scherpe afbakening van dat wat moet worden verklaard in de verklarende analyse.

Samenwerken

Het verhaal van de jeugdige en haar ouders is het vertrekpunt voor alle analyses. Als professional speel je – voor korte of langere tijd – een rol in dat verhaal. Realiseer je dat er een tijd was dat je niet betrokken was. Realiseer je ook dat er meer is dan jij – vanuit je perspectief als professional – ziet en kunt zien. Wees daar nieuwsgierig naar. Stel er vragen over, luister goed en stel meer vragen. Maak tijd om zonder oordeel te luisteren en laat je eigen verwachtingen en ideeën even los.

De jeugdige en haar ouders kennen hun eigen verhaal het best. Die informatie is essentieel voor jullie gezamenlijke zoektocht naar de juiste aanpak voor de zorgen of moeilijkheden. De professional voegt aan dit verhaal professionele kennis toe. Met die ingrediënten analyseren jullie samen de situatie en ontstaat een gedeeld beeld over hoe het zo is gekomen en hoe er weer verandering in kan komen.

Analyses die niet samen zijn gemaakt, waar de betrokkenen zichzelf en hun eigen situatie niet in herkennen, zijn doorgaans weinig nuttig.

Waar ik buikpijn van krijg als ik denk aan de hulp die ik heb gehad? Dat er nauwelijks werd gevraagd: hoe zie jij dit? Er werd niet echt naar mijn verhaal geluisterd en doorgevraagd. Ze hadden toch al bedacht wat er moest gebeuren.

² We kiezen hier voor de leesbaarheid voor de term ouders, maar bedoelen ook: pleegouders of beroepsopvoeders zoals bijvoorbeeld groepleiders of gezinshuisouders

³ We maken de keus om steeds ‘zij’ te gebruiken als we schrijven over de jeugdige of de professional. Met professional bedoelen we iedereen die werkzaam is in een vorm van jeugdhulp.

Problemen en krachten in kaart brengen en ordenen

Het in kaart brengen van problemen en krachten doe je pas wanneer en helderheid is over de hulpvraag en de motivatie van de jeugdige en de ouders. De professional maakt hiervoor een feitelijke, geordende beschrijving (van de aard én ernst) van de problemen en van wat er goed gaat (krachten). Het gaat daarbij om de jeugdige en de opvoedingsomgeving. Dat zijn de ouders of verzorgers, maar ook de school en beroepsopvoeders (als de jeugdige bijvoorbeeld in een gezinshuis of een andere voorziening woont).

Waarom is het in kaart brengen van problemen en krachten belangrijk?

Een goede en gerichte inventarisatie van problemen en krachten verhoogt bij enkelvoudige (en meervoudige) problematiek de kans op een passende aanpak. Bij enkelvoudige problematiek is in elk geval vrij duidelijk welk probleem eerst aangepakt moet worden en kunnen meestal met behulp van de vakinhoudelijke richtlijnen⁴ goed worden aangepakt.

Verklarende analyse

Een verklarende analyse bouwt verder op de vraagverheldering en op de probleem- en krachten analyse. Het woord zegt het eigenlijk al: de verklarende analyse *verklaart* waardoor de problematiek, die met de andere analyses in kaart is gebracht, is ontstaan, voortduurt of zelfs verslechtert. Daarin kunnen verschillende factoren op een negatieve manier of juist positieve manier op elkaar inwerken: persoonlijke kenmerken van de jeugdige, zijn gezin, woon- en leefsituatie, belangrijke gebeurtenissen in zijn of haar geschiedenis, in die van de ouders, maar ook (culturele) normen en waarden en sociaal- economische omstandigheden. Maar de verklarende analyse geeft ook inzicht in de factoren en de omstandigheden die positief gedrag van de jeugdige en haar ouders mogelijk maken.

Deze stap vraagt om een proces van *vakbekwaam redeneren*. De professional gebruikt denkkracht en professionele inhoudelijke kennis en de jongere en zijn of haar ouders brengen hun ervaringskennis in. In het ideale geval komen zij samen tot een gedeelde *werktheorie* over de samenhang der dingen en daaruit volgend tot een gedeelde en onderbouwde keus voor een of meer interventies die samen de positieve ontwikkeling weer in gang zetten.

Waarom is een verklarende analyse belangrijk?

Bij complexe meervoudige problemen is een beschrijving en ordening van problemen en klachten noodzakelijk, maar meestal niet voldoende voor het kiezen van een passende aanpak. De professional zal immers samen met de jeugdige en de ouders moeten beslissen wat het meest urgente probleem is om aan te pakken, welke aanpak het meest kansrijk is en - niet te vergeten - welke aanpak het meest aansluit bij de verwachtingen, mogelijkheden en wensen van alle betrokkenen.

⁴ Zoals bijvoorbeeld de praktijkstandaarden van het Landelijk Kenniscentrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie of de richtlijnen zoals beschreven op www.richtlijnenjeugdhulp.nl

Een verklarende analyse is niet altijd nodig. Ze is vooral zinvol als er op meerdere terreinen een aanpak nodig is, bijvoorbeeld bij veel bijkomende problemen, maar ook bij complexe interactie tussen omgevingsfactoren en individuele kenmerken. In dit soort situaties zijn vaak meerdere professionals of organisaties betrokken. We zien in de praktijk nogal eens dat de problemen versterkt worden doordat de verschillende hulptrajecten onvoldoende op elkaar zijn afgestemd.

Een verklarende analyse geeft dan houvast, (h)erkenning en inzicht aan alle betrokkenen en creëert perspectief en daarmee draagvlak en motivatie voor de gezamenlijk gekozen aanpak van de problemen.

Gedeelde verklaring

Analyses die niet samen zijn gemaakt, waar de betrokkenen zichzelf en hun eigen situatie niet in herkennen zijn doorgaans weinig nuttig. Toch is het in de praktijk niet altijd haalbaar om alle betrokkenen op één lijn te krijgen, met andere woorden: echt te werken vanuit een en dezelfde visie. Zo kunnen jongeren en hun ouders een structureel andere kijk hebben én houden op de situatie. Of verschillende professionals die betrokken zijn hebben onderling een andere visie. In zo'n situatie is het wel belangrijk om transparant te zijn over wie het beeld herkent en deelt en wie niet. Wees ook duidelijk over welke visie of welk beeld uitgangspunt is voor vervolgstappen. Bedenk bij analyse die niet gedeeld wordt door ouders en in de keuze voor interventies dat hulpverlening zonder de motivatie van ouders en jeugdigen niet effectief is.

De verklarende analyse laat zien waarmee ik jarenlang heb geworsteld in de omgang met mijn – inmiddels volwassen – dochter met autisme. Ik houd zielsveel van haar, maar nu begrijp ik samen met de hulpverleners welke kleine stappen we met haar moeten nemen. De zorgen om de veiligheid hebben ons en haar in een situatie gebracht waarin we allemaal klem zaten en haar leven kleiner en kleiner werd.

Samenvattend: verschillen en overeenkomsten

Hoewel ze op elkaar lijken zijn er dus duidelijke verschillen tussen de 3 soorten analyses. Dat kun je zien in de onderstaande tabel.

	Hulpvraag in kaart	Aanleiding voor hulp zoeken (waarom nu?)	Aard en ernst van de problemen	Bevorderende factoren (gezin en jeugdige en bredere context)	Risicofactoren (gezin en jeugdige en bredere context)	Werktheorie over samenhang en verandermogelijkheden
Vraaganalyse	✓					
Probleem – en krachtenanalyse	✓	✓	✓	✓	✓	
Verklarende analyse	✓	✓	✓	✓	✓	✓

De plaats in het hulpverleningsproces

Een verklarende analyse is geen doel op zich *maar maakt onderdeel uit* van de hulpverleningscyclus. Onderstaande figuur is een schematische weergave van de hulpverleningscyclus.

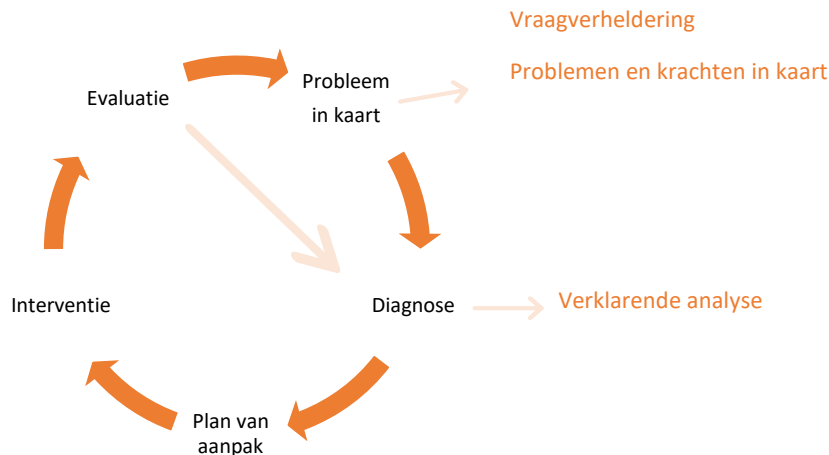

Fig. 1 Plaats van de verschillende 'analyses' in het hulpverleningsproces

Die cyclus start met een vraag van een jeugdige of van ouders. Zij maken zich zorgen, hebben een vraag of een probleem en zoeken hulp bij een professional omdat ze er zelf niet uitkomen.

De professional brengt samen met jeugdigen en hun ouders het probleem of de vraag in kaart: wat is de vraag precies, waarom zoeken zij juist nu hulp, waar willen ze graag bij geholpen worden en wat zou zij (eerst) willen veranderen? De vraaganalyse en de probleem-krachtenanalyse horen bij deze fase van het hulpverleningsproces.

De professional heeft in principe kennis over allerlei verschillende problemen. Zij weet bijvoorbeeld hoe kinderen zich meestal ontwikkelen, wat ze kunnen en moeten kunnen om 'mee te kunnen doen'. Zij herkent patronen in klachten en moeilijkheden (bijvoorbeeld welke klachten komen vaak samen voor?), weet waar de klachten door veroorzaakt kunnen worden en hoe je ze kunt verminderen of er beter mee om leert gaan (bijvoorbeeld omdat ze de richtlijnen goed kent).

” *De verklarende analyse geeft een beeld van onze zoon toen het nog goed ging en hij bij ons thuis woonde. Daarmee heb ik een positief beeld. Het helpt ons gericht zoeken naar een woonplek met passende begeleiding*

Deze - algemene - kennis gebruikt zij om een *diagnose* te stellen. Met andere woorden: een antwoord te geven op de vraag: wat is er aan de hand en hoe komt dat? Die diagnose is niet alleen een 'label' of etiket (bijvoorbeeld Koen heeft ADHD), maar vooral een precieze beschrijving van hoe het gedrag (dat we misschien herkennen als autisme, angst of ADHD) zich bij Koen en zijn omgeving uit, waar heeft hij concreet moeite mee? Wat lukt hem wel

goed? Waar hebben zijn ouders of zijn leerkracht moeite mee en waarmee kunnen ze zijn gedrag bijbuigen? Welke factoren speelden bij hem een rol in het ontstaan en in stand houden van de problemen? Onder welke factoren functioneert Koen het beste en hoe ziet dat er dan uit voor hem en zijn opvoeders? Wat zou op basis van al deze informatie bij Koen (en zijn omgeving) de meest kansrijke aanpak kunnen zijn en wat is een belangrijke eerste stap daarin. De *diagnose* kan ook betrekking hebben op een gezin, en een jongere zijn woongroep en groepleiders.

Diagnose

De term diagnose wordt vaak verward met het toekennen van een label of een etiket (in vaktermen heet dat classificeren). Diagnose is van oorsprong een Grieks woord. Het betekent eigenlijk: *nauwkeurig leren kennen*. En dat sluit precies aan bij wat we willen bereiken met de Verklarende Analyse: de situatie van de jeugdige en haar omgeving beter begrijpen.

Deze beschrijving - die we de verklarende analyse noemen - heeft het karakter van een theorie. Immers, we denken dat het zo zit, maar zeker weten doen we het niet. In deze fase van de cyclus lijkt een professional wel een beetje op een onderzoeker. Ook een onderzoeker vormt op basis van algemene theoretische kennis, praktische of ervaringskennis een of meer hypothesen over de samenhang der dingen in een specifieke situatie.

De onderzoeker doet experimenten, neemt steekproeven om te toetsen of zijn verklaring correct was. In de hulpverleningscyclus kiest de professional samen met de jeugdige en haar ouders op basis van de verklarende analyse de meest passende interventie. Deze interventie is bedoeld om verandering in gang te zetten, maar fungeert ook als een soort 'toets' voor de juistheid van de verklarende analyse.

Werkt een interventie niet zoals verwacht? Dan kan dat natuurlijk allerlei oorzaken hebben⁵, maar één ervan zou kunnen liggen in de onjuistheid van de aannames over de factoren die de problemen positief of negatief beïnvloeden. Het is in zo'n situatie belangrijk om opnieuw naar de Verklarende Analyse te kijken.

⁵ Bijvoorbeeld de vraag was toch onvoldoende helder of de interventie is niet uitgevoerd zoals bedoeld door gebrek aan kennis, tijd of motivatie (bij de professional of bij de ouders of jeugdige).

Welke professionals kunnen een VA maken?

Voor het maken van een VA is *vakkennis* nodig, maar net zo belangrijk zijn de *communicatieve en relationele vaardigheden*. Immers het maken van zo'n analyse is veel meer dan alleen aan A4tje invullen! Het vraagt van de professional dat zij beschikt over onder meer de volgende vakkennis:

Vakkennis die wordt ingezet bij een VA

- hoe ontwikkelen kinderen zich over het algemeen, wanneer is hun ontwikkeling in gevaar is en welke factoren zijn bedreigend of juist helpend; wat zijn de meest voorkomende problemen in de kindertijd en adolescentie: welke komen vaak samen voor (patronen herkennen) en waar worden ze door veroorzaakt of in stand gehouden;
- wat is nodig om goed te kunnen functioneren als volwassene en opvoeder, wat zijn de meest voorkomende problemen en wat zijn passende en effectieve interventies;
- hoe leiden verschillen in behoeften van mensen tot een spanningsveld en zo tot interactie- of relatieproblemen? En welke patronen ontstaan dan in een gezins- of opvoedsysteem;
- hoe stel je problemen vast (welke vragen zijn relevant zijn, welke onderzoeken en instrumenten zijn nodig) en hoe behandel je ze in de regel (kennis van diagnostiek- en behandelrichtlijnen) en in welke volgorde (m.a.w. hoe stel je prioriteiten)?.

Om samen met de jeugdige en haar naast betrokkenen een VA te kunnen maken is echter meer nodig dan alleen vakkennis. De professional moet deze algemene kennis ook kunnen verbinden met het unieke verhaal van de jeugdige en haar gezin. Dat begint met oprechte interesse, goed en met een open blik kijken en luisteren en relevante vragen stellen. Door de algemene vakkennis 'in te kleuren' voor deze jeugdige, ontstaat langzamerhand een beeld over de samenhang der dingen. Als het goed is ontstaat dat beeld niet alleen voor de professional, maar ook voor de jeugdige en de mensen om haar heen. Daarvoor moet de professional haar 'denkproces', haar overwegingen, maar ook haar vragen en twijfels kunnen delen op een manier die goed aansluit bij het denken van de jeugdige en haar naasten over de situatie.

Aandachtspunten voor in de praktijk

Alle professionals hebben ideeën over en verklaringen voor de moeilijkheden die ze zien bij jeugdigen en hun gezinsleden. Op basis daarvan maken ze keuzes en nemen ze beslissingen. Een vaak voorkomende valkuil is dat deze ideeën niet systematisch worden getoetst, maar voor waar worden aangenomen. Verklaringen moeten getoetst worden. De eerste toetssteen bestaat er uit om samen met de ouders en de jeugdige op een voor hen begrijpelijke wijze te verkennen of zij de meest toepasselijke verklaring herkennen en onderschrijven. Vervolgens toetst de professionals aan de hand van de effecten van de hulp of de verklaring juist was.

De meeste analyses en rapportages richten zich vooral op het beschrijven van de problemen van het kind of de ouders. Wanneer er sprake is van ernstige problemen op meerdere gebieden verdwijnt op die manier het zicht op de mogelijkheden van een positieve ontwikkeling. Het gevolg is dat er niet meer gedacht wordt vanuit een perspectief maar vanuit de huidige problemen. Zo wordt het bijna onmogelijk om een geschikte woonplek te vinden of wordt er teveel hulpverlening tegelijkertijd ingezet. Een verklarende analyse brengt ook de mogelijkheden van een positieve ontwikkeling en het perspectief in kaart. Dit is de basis voor de inrichting van de hulpverlening.

Ik nam jarenlang een aantal ordners mee met stukken over mijn zoon. Daar stonden zaken in waar ik het niet mee eens was en verslagen die ik niet helemaal kon volgen. Nu heb ik een verhaal op 1 pagina waarin ik mijn zoon helemaal herken en ik begrijp het.

In de praktijk zien we dat lang niet altijd een goede verklarende analyse wordt gemaakt. Zeker voor de groep kinderen en ouders met complexe problematiek valt er nog veel te verbeteren. Het Jeugd Expertisenetwerk Noord Nederland (JENN) en de kenniswerkplaatsen/expertisecentra werken aan verbetering op dit gebied. In elke regio zijn professionals met voldoende kennis én ervaring om een VA te kunnen maken.

Zij hebben vaak een opleiding gehad in een van de gedragswetenschappen (bijv. psychologie of (ortho)pedagogiek) en hebben daarnaast ruime ervaring in de jeugdhulp. Je vindt deze professionals o.a. bij de Regionale Expertise Teams en bij aanbieders van (specialistische) jeugdhulp.

Wil je meer informatie over de Regionale Expertise Teams en over opleidings- en of scholingsmogelijkheden voor de VA, neem dan contact op met het JENN.

Praktische handvatten en literatuur

Samen met dit verhaal reiken we ook een aantal **praktische hulpmiddelen** aan rondom de verschillende soorten analyses. Er is van alles, maar realiseer je goed dat ze slechts een hulpmiddel zijn. Vakkennis in combinatie met een goede communicatie en samenwerking vormen de basis voor een goede VA. Voorkeur voor de modellen of praktische tools kan afhangen van je vakinhoudelijke achtergrond, de setting waar je werkt of persoonlijke, team- of organisatievoorkeur. We doen dan ook geen uitspraak over welke je moet gebruiken.

Naast praktische tools noemen we ook **relevante literatuur**. Een VA lijkt een nieuw verschijnsel, maar dat is het niet. Er is wel degelijk literatuur over. Misschien met een andere naam (bijvoorbeeld Handelingsgerichte diagnostiek, vakbekwaam of klinisch redeneren), maar vast en zeker herkenbaar voor veel professionals.

Relevante literatuur (korte lijst)

Leeuwen, H. & Geeraets, M. (2022) Vakbekwaam redeneren in de jeugdhulp. Amsterdam: Boom Uitgevers.

Bartelink, C. et. al. (2021). Richtlijn Samen beslissen met ouders over passende hulp voor jeugdhulp en jeugdbescherming. www.richtlijnenjeugdhulp.nl

Tempel, H. & Vissenberg, T. (2018) Een gat tussen wetenschap en praktijk: een explorerend onderzoek naar de wijze waarop behandeling in de residentiële jeugdzorg wordt vormgegeven. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 11/12, 22-28.

Bruyn, E.E.J, de, Ruijsenaars A.J.J.M. (2015) De diagnostische cyclus in de praktijk: Casuïstiek, achtergronden, beschouwingen en context. Acco.

Pameijer, N.K. & Draaisma, N. (2011) handelingsgerichte diagnostiek in de jeugdzorg. Een kader voor besluitvorming. Acco.

Werkkaart en Factsheet JENN

ⁱ Dit verhaal is een gezamenlijk verhaal van: Jeugd Expertise netwerk Noord-Nederland (JENN, www.jennnoord.nl); Regionale Kenniswerkplaatsen Noord-Nederland (Groningen: www.C4Youth.nl, Friesland: www.awtjf.nl); Expertisenetwerk Gezinnen met Meervoudige en Complexe problematiek (Expertisecentrum Gezinnen met meervoudige en complexe problemen | Faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen | Rijksuniversiteit Groningen (rug.nl))